

Det foregående har været indledende betragtninger forud for en egentlig tematisk fremstilling af forholdet mellem a) magt, b) dannelse og c) formidling i 5 faser af det borgerlige samfunds historie. Som et supplement følger her en række historiske stikord til temaet:

1. Frankrig op til revolutionsårene -(borgerskabets oprør)
  - a) agrar og merkantil økonomi - borgerskab og absolutistisk stat - reform eller revolution.
  - b) de ædle og de uædle vilde - progressiv og strukturel historie - internering af de gale.
  - c) Litteratur - akademier - selskaber - pædagogik: Condorcet.
2. Preussen i begyndelsen af det 19. århundrede -(borgerskabets konsolidering)
  - a) agrar og merkantil økonomi - borgerskab og bureaukratisk stat - reform og social kontrakt.
  - b) rasedeterminisme og eksotisme - historiens fuldbyrdelse - de gale gemmes bort.
  - c) elementaruddannelse, gymnasier, universitet - pædagogik: Humboldt
3. Danmark i midten af det 19. århundrede -(bøndernes opbrud)
  - a) agrar og merkantil økonomi - bønder og borgerlig stat - reform og parlamentarisk demokrati
  - b) materiel kulturhistorie - national historie - de gale straffes.
  - c) dannelsesinstitutioner, højskolebevægelse, det talte ord - pædagogik: Grundtvig.
4. Tyskland i slutningen af det 19. århundrede -(arbejdernes opbrud)
  - a) voksende industriel økonomi - arbejdere og parlamentarisk stat - reform eller revolution.
  - b) evolutionisme - materialistisk historieteori - behandling af de gale.
  - c) litteratur, agitation, skoling, parti - pædagogik: Marx.
5. Danmark efter 1960 - (integrationssamfundet)
  - a) blandingsøkonomi - borgere og socialstat - reform og samarbejde.
  - b) funktionel kulturrelativisme - pluralhistorie - terapiformer
  - c) undervisning - massekommunikation - pædagogik: politisk dannelse

Inspirationen til de fremlagte betragtning har jeg bl.a. fået fra:

Bitterli, Die "Wilden" und die "Zivilisierten", München 1976  
 Bloch, Naturrecht und menschliche Würde, Frankfurt 1977  
 Carlsen m.fl., Kapitalisme, behov og civilisation, Århus 1980  
 Elias, Über den Prozess der Zivilisation, Suhrkamp 1980  
 Foucault, Galskapens historie, Oslo 1973  
 Habermas, Borgerlig offentlighed, Oslo 1971  
 Henriksen, Den politiske dannelse, Kbh. 1979  
 Horstbøll & Weigelt, Frihed, ulighed og b~~u~~erskab, Århus 1980 (upubl.)  
 Koselleck, Kritik und Krise, Suhrkamp 1979  
 Kramer, Verkehrte Welten, Frankfurt 1977  
 Meek, Social Science and the Ignoble Savage, Cambridge 1976  
 Schmidt, Naturbegrebet hos Marx, Kbh. 1976

MARXISMEN OG BØNDERNE: TIGRIS CHARTACHEA.

POUL GUSTAV PEDERSEN

# MARXISMEN OG BØNDERNE: TIGRIS CHARTACHEA

De første marxister havde som bekendt et noget anstrengt forhold til deres samtids bønder. De havde vanskeligt ved at betragte dem som andet end utidssvarende levn fra en mørk og ubehagelig fortid, levn som kapitalismen snart skulle få civiliseret bort fra jordens overflade. Men ikke blot anakronistiske, også foragtelige: Marx udtrykte utilsløret spidsborgerens rynken på næsen ved sine smagfulde sammenligninger. Kartoffler, idioter, barbarer: bønderne var ikke stuerene.

Senere marxister, bolsjevikkerne, måtte nødvendigvis i højere grad tage hånd om bønderne, fordi de jo ikke havde nogen salonfähig arbejderklasse at omstyrte kapitalismen med. Tværtimod, bolsjevikkerne havde stort set kun bønder - og en meget ringe udviklet kapitalisme. Men samtidig havde de en tro på, at tiden arbejdede for dem, at der ville ske en stadig økonomisk udvikling med en tiltagende arbejdsdeling og udbredelse af markedsrelationer. Dette forløb ville begynde i byerne og derfra sprede sig ud over bondelandet, hvor det skulle omforme det til et landbrug i byernes kapitalistiske billede: rige og driftige bønder ville blive til agrarkapitalister, og de fattige, dårligt udrustede bønder ville blive proletariserede og siden tvunget til at overleve som lønarbejdere på landet eller i byen. Inde mellem disse to klasser ville der findes resterne af det traditionelle, relativt uafhængige og selvforsynende lag af bønder. Historisk set ville dette være dødsdømt (Plekhanov: Bønderne eksisterer ikke - historisk set!), den økonomiske udvikling ville tage det. Efter denne proces havde kapitalismen løbet bondelandet over ende, hele samfundet var polariseret i kapitalister og proletarer, hvis opgave det derefter skulle være

at udkæmpe historiens sidste, afgørende klassekamp.

Denne opfattelse har sin krystalklare fremstilling hos Lenin i Kapitalismens udvikling i Rusland (1899). Lad os se bøndernes endeligt à la Lenin (her efter kap. II, par. XIII!):

De russiske bønder lever i en vareøkonomi og er fuldstændigt underordnet markedet. De sociale modsætninger, som findes i enhver vareøkonomi og enhver slags kapitalisme (konkurrence, kampen for økonomisk selvstændighed, tilegnelse af jord, produktionens koncentration på få hænder m.m.), eksisterer også blandt bønderne, og summen af alle de økonomiske modsætninger udgør bondeklassens differentiering, opløsningen af den gamle patriarkalske bondeklasse og skabelsen af nye typer af beboere på landet. Disse nye typer er for det første de rige bønder, som ejer så megen jord, at de må dyrke den med lønnet arbejdskraft uden for deres egne hushold. Den anden nye type er de fattige bønder, som ejer så få produktionsmidler (jord og trækdyr fx), at de ikke kan leve af dem alene. De må derfor supplere deres indtægter med lønarbejde. Denne gruppe omfatter også landarbejdere, som ikke ejer nogen jord. For det tredje er der mellem disse to typer mellembønderne. Disse har den mindst udviklede vareproduktion og højeste grad af selvforsyning og økonomisk uafhængighed, men står alligevel i en meget udsat position. Prissvingninger, sygdom og misvækst kan hurtigt bringe dem ud i økonomisk ufare med social deroute til følge. De fleste mellembønder vil for eller senere synke ned i fattigbøndernes rækker, mens kun de færreste har mulighed for at stige op blandt de rige bønder.

Det er karakteristisk at Lenins fremstilling ikke handler specielt om bønder. Naturligvis er der tale om en klassifikation af bønder, men denne har ikke sin baggrund i den opfattelse, at bondesamfundet skulle udgøre en bestemt type økonomi<sup>2)</sup>, tværtimod er bønderne og bondesamfundet underordnet de lovmæssigheder, der gælder for vareproduktionen og kapitalismen. Klassifikationen af bønder i de tre klasser er ikke en tilfældig empirisk klassifikation som sociologiens velkendte status- eller indtægtsgrupperinger. Hos Lenin er der tale om en determineret klassifikation: differentieringen er bestemt af vareproduktionens udfoldelse og kapitalismens udvikling. På den ene side er begrebsliggørelsen af bondesamfundet i de tre klasser en abstraktion, men på den anden side er abstraktionen et resultat af en bestemt historisk proces. Bondeklassens differentiering er det adekvate udtryk for landbrugets underordning under kapitalen<sup>3)</sup>.

Lenins analyser af det russiske landbrug før revolutionen har vundet hævd som det uomgængelige teoretiske grundlag for marxistiske studier af bondesamfund. Som følge heraf er den begrebslige tre-enighed, rig-mellem-fattigbonde, blevet paradigmet for analysen af bøndernes klasse-mæssige tilhørsforhold. I den lange række af marxistiske bondestudier er dukket op den sidste snes år har Lenin været den afgørende inspirationskilde. Mere om det i det følgende.

## 2. Bøndernes revolution.

Lenins overvejelser over imperialismen rummer kimene til teori om den socialistiske revolution i den 3. verden. Hans opmærksomhed over for "de bestukne arbejderledere og arbejderaristokratiet" i de imperialistiske centrer, og hans henvisning til, at det imperialistiske verdensherredømme ville briste i "kædens svageste led" er blevet retfærdiggjort i den forstand, at alle socialistiske revolutioner le finde sted uden for de højtindustrialiserede lande. Den klassiske opgave, som de gamle kapitalistiske nationers arbejderklasse havde fået tildelt - at omstyrte kapitalismen - er til syneladende faldet i hænderne på den 3. verdens svagt udviklede arbejderklasse og uhyre bondemasser: Rusland, Kina, Cuba, Vietnam etc.

Den socialistiske aktivitet i den 3. verden har udtrykt sig akademisk på flere måder, bl.a. i en række imperialistiske teoretiske værker<sup>4)</sup> og talrige studier af bonde- og arbejderbevægelser i de perifere lande<sup>5)</sup>. Således er det blevet at marxismen som fra sin begyndelse så skævt til bønderne, nu ser op til dem som sande revolutionære. I det følgende vi se nærmere på et af disse marxistiske studier i bonderevolutioner, måske det mest indflydelsesrige blandt mange, fordi det affødte en lang række af neo-leninistiske studier af bondesamfundets klassestruktur<sup>6)</sup>.

Hamza Alavi er ikke i tvivl om, at bønder kan være revolutionære. Bondesamfundet har en århundredgammel tradition for at bønder pludseligt og voldsomt har gjort oprør mod deres undertrykkere. Det vigtigste spørgsmål at besvare

imidlertid: Under hvilke betingelser bliver bønder revolutionære. Hvornår vil de kæmpe for et socialistisk samfund? For at besvare dette må man opgive al tale om bønderne som en ensartet og sammenhængende masse og tværtimod splitte dem op i sektioner, som har forskellige mål og sociale perspektiver, fordi de hver i sær står over for forskellige slags problemer. Alavis arbejde er da et forsøg på at bestemme hvilke sektioner blandt bønderne, der revolutionært er mest privilegerede.

Til den ende lader han bondesamfundets sektioner, eller "klasser", afgrænse ved nogle strukturelle kriterier, der modsvarede nogle økonomiske sektorer, eller produktionsmåder, som igen er defineret ud fra deres forskellige produktionsforhold. Den strukturelle afgrænsning af "klasserne" ser således ud:

1. Den første sektor er den, hvor jorden ejes af en jordejer som ikke selv dyrker den, men overlader dyrkningen til jordløse forpagtere, for det meste sharecroppers. Disse sidste er fattigbønder.
2. Den anden sektor består af uafhængige småbesiddere, som ikke ejer mere jord, end de selv kan dyrke den og dog nok til at gøre dem selvforsynende (self-sufficient). De udnytter ikke andres arbejde, og deres arbejde udnyttes ikke af andre. Disse er mellembønder.
3. Den tredje sektor, hvor kapitalistiske farmere ejer store landområder, som dyrkes primært ved hjælp af lønarbejde, skønt de også selv kan deltage i dyrkningen. Disse er rige bønder.

Mange bønder vil ikke selv have jord eller adgang til forpagtning. Disse må derfor helt og holdent ernære sig ved lønarbejde. Sammen med forpagterne i sektor 1. udgør lønarbejderne - som jo befinder sig i sektor 3. - fattigbønderne.

Hér følger nu en kritisk distinktion mellem på den ene side de rige bønder og fattigbønderne og på den anden side mellembønderne. Fattigbønderne er - uanset om de er lønarbejdere eller forpagtere - økonomisk afhængige af deres herrer, de kapitalistiske farmere og store jordejere, mens mellembønderne - der jo selv klarer til dagen og vejen - er økonomisk uafhængige af både kapitalister og store jordejere (Alavi 1973:295ff). Denne distinktion viser i hvor høj grad de forskellige bonde"klasser" har forskellige sociale erfaringer og perspektiver, og på de følgende sider (ibid.:295ff) bliver disse forskelle undersøgt i forhold til virkelige hændelsesforløb, hvor bønderne har været centrale medvirkende: Den russiske revolution, Den kinesiske do. og to bondeoprør i Indien i tiden lige før og efter selvstændigheden, Tebhaga og Telengana.

Hamza Alavi mener at kunne vise, at de forskellige bonde"klasser" - rig, mellem og fattig - i oprør har optrådt forskelligt - på den samme måde, og at det forhold som har været afgørende for bondens revolutionære rejsning er graden af økonomisk afhængighed eller uafhængighed, og naturligvis dermed graden af politisk handlefrihed. Tager vi bonde"klasserne" én efter én og undersøger deres oprørsmuligheder i lyset af afhængigheds/uafhængighedskriteriet så finder vi, at

1. De rige bønder sidder på flæsken og er kun interesseret i status quo.
2. De fattige bønder er i økonomisk og politisk henseende i lommen på deres rige og magtige herrer. Dette fratager dem enhver politisk handlefrihed.
3. Mellembønderne er økonomisk selvstændige og ligger under for nogen tvang eller politisk manipulation fra arbejdsgivere eller jordejere. Mellembønderne har da det nødvendige politiske råderum som opstanden kræver.

Alavis konklusioner er:

1. "Fattigbønderne er fra begyndelsen af de mindst militante" (ibid.:333).
2. "Mellembønderne er, på den anden side, de mest militante blandt bønderne, og de kan være en magtfuld allieret i en proletarisk bevægelse på landet, særlig ved at skabe den første drivkraft til en bonderevolution" (ibid.:334).

Der er mange ligheder mellem Lenin 1899 og Alavi 1965. Især hvad angår opfattelse af bondesamfundets kalssesammensætning. Her genlyder Lenins tre-enighed fuldt hos Alavi. Til dette fælles grundlag føjer Alavi en politisk handlingsdimension, som han funderer i et afhængigheds/uafhængighedskriterium, som han "afleder" af bondesamfundets forskellige produktionsforhold. Således kan den efterhånden meget udbredte "mellembondetese" synes særdeles respektabel, da dens teoretiske tre-klange først blev anslået af Lenin.

Men har den noget på? Synes det at være i overensstemmelse med vore iagttagelser, at det først og fremmest er mellembønder, som kaster sig ud i revolutionære handlinger?

Og er der, når det kommer til stykket noget som helst teoretisk hold i mellembondetesen? Vi vil stille nogle få spørgsmål nedenfor og i videst mulig omfang søge at besvare dem.

### 3. Kendsgjerningernes oprør.

At tilbagevise mellembondetesen empirisk, at hævde, at på et eller andet tidspunkt et eller andet sted har nogle andre end mellembønder gjort oprør, er ikke den store kunst og ikke megen nytte til. Verden er nu engang så mangfoldig at både det ene og det andet kan være tilfældet. Den videnskabelige, systematiske fremgangsmåde består i at vise, hvorfor det ene og ikke det andet eller tredje. En påvisning af at fattigbønder kunne gøre oprør behøvede derfor ikke være uforenelig med Hamza Alavis tese. Lad os ikke desto mindre alligevel begynde dér, i empirien.

Joan P. Mencher har for Indiens vedkommende stillet sig tvivlende over for middelbondens oprørskhed, i hvert fald har hun haft vanskeligheder med at konstatere den. Tildes man, siger hun, mellembonden en særlig strategisk placering i klassekampen, så rækker dette ikke til at forklare den diskrete situation: "I indisk sammenhæng har de små og mellestore bønder (i.e. mellembønderne, PCP) ikke organiseret eller anført revolter af nogen slags" og positivt for Indiens vedkommende gælder det, at "det har været de jordløse arbejdere, som ikke har været bundet af nogen mulige tilgængelige jorden, som har været forrest med hensyn til agitation".

strejker"7).

Som nævnt betyder dette ikke at mellembondetesen ikke kan opretholdes, men dog at den bør indtages cum grano salis. Det er dog værre - stadig på dette empiriske plan - når Alavi ser mellembønder, hvor der er rigbønder. Som belæg for sin tese nævner han det indiske Telengāna-oprør, som varede fra 1946 til 1951. Den kraft som fra begyndelsen lå i det, hævder Alavi, skyldtes bl.a. at mellembønderne deltog i det. Da oprøret senere mistede tilslutning fra mellembøndernes side, bidrog dette til at svække det (Alavi op.cit.:327-8).

I en undersøgelse af Telengana-opstandens sociale baggrund viser D.N. Dhanagare, at det var de rige bønder, som anført af kommunisterne, der samlede de andre bønder i en alliance mod en håndfuld ikke lokalt bosatte (absentee) store jordejere. Og det fremgår også, at det ikke var mellembønderne, som var de første til at falde fra, men at de sammen med fattigbønderne var dem, som holdt længst ud<sup>8)</sup>.

Udover de indiske bondeoprør, Tebhaga og Telengana, eksemplificerer Alavi mellembondetesen med Den russiske revolution og Den kinesiske revolution. Disse forskellige, mere eller mindre revolutionære situationer, adskiller sig fra hinanden geografisk såvel som historisk. Denne forskellighed rejser spørgsmålet, om det er videnskabeligt ædelt at se bort fra forskellene mellem dem og kun hæfte sig ved, at de til syneladende alle (delvis) kan beskrives ved hjælp af bondetreklangen? Alavi mener naturligvis, at han demonstrerer sin teses gyldighed. Men eksemplerne har ikke rigtig

empirisk gyldighed, fordi de er for forskellige, og fordi der ses bort fra denne forskellighed. I stedet for induktivt at sandsynliggøre mellembondetesen, skaber Alavi en mellembondens oprørsontologi. Mellembonden får den skæbne, uafhængigt af historien altid at kaste den første sten.

#### 4. Agricola seditiosus.

Det er en svaghed ved Hamza Alavis tese, at han ikke teoretisk argumenterer for at mellembonden er revolutionær. Det determinationsforhold, som er afgørende for at opretholde mellembondetesen, viser sig ved nærmere eftersyn at være negativt. Af de tre "klasser", som findes i bondesamfundet, er de rige for velstående og de fattige bønder for afhængige af de rige til at gøre oprør. Kun mellembønderne er uden disse begrænsninger og kan derfor gå til kamp. Tager man derfor tesen på ordet, så handler den egentlig ikke om, at nogle gør oprør og hvorfor, men om at andre ikke gør det og hvorfor ikke. Dette er unægtelig en anden tese end forventet, og når det er gået sådan, at mellembondens oprør, er blevet erstattet af nogles andres ikke-oprør, så hænger det sammen med, at begrænsninger tillægges kausalitet. I dette tilfælde påstås velstand og afhængighed - som begge hidrører fra nogle sociale betingelser, produktionsforholdene - at begrænse oprøret - hos nogle og derfor lade det strømme frit hos andre.

Der er åbenbart tale om en slags oprørspossibilisme, hvor produktionsforholdene lægger et sæt af begrænsninger på oprøret og lader det udtrykke sig, hvor begrænsningerne ikke er til stede. Dette forudsætter imidlertid, at bonden virkelig gør oprør, hvis han ikke lige forhindres i det. Således forudsætter mellembondetesen en bestemt landlig og oprørsk mennesketype: Agricola seditiosus. Denne figur kan herefter indtage sin velfortjente plads blandt karikaturer og vanskabninger i det samfundsvidenskabelige rædselskabinet: Side om side med Homo oeconomicus og Den nøgne Abe vil den være et passende monument over samfundsvidenskabelig dårskab.

Man vil se af Hamza Alavis eksempler, at bondeoprørerne finder sted under de særlige omstændigheder, hvor "bondesamfundet" oplever en høj grad af påvirkning fra "dets omverden", uden at disse ydre påvirkninger gives nogen determinerende rolle i påvisningen af mellembondens bemærkelsesværdige adfærd. Det er så meget mærkeligere, når bondesamfundet i sin abstrakte, ahistoriske bestemmelse ikke selv kan skabe betingelser for revolutionære, socialistiske bevægelser. I de mange tilfælde, hvor bønder har kæmpet for socialismen, er den blevet bragt til dem fra byerne, hvad Alavi selv tydeligt viser. Ved således at lægge determinationen ind i bondesamfundet, får Alavi faktisk skåret historien over og isoleret bondesamfundet på et sted, som er utilgængeligt for historien. Hører vi således ikke i denne revolutionspossibilisme det svage ekko af Marx' uforanderlige Orient,

disse små, idylliske republikker, der vegeterer i tidens tænder, og som selv i dag - Alavis variant - er jomfrueligt uberørte af tidens favntag?

##### 5. Afhængig og ufri - eller proletarisk impotens.

Vi så, at Lenins differentieringsteori samtidig var en teori om kapitalismens udvikling i landbruget. Pointen i den ne dobbelthed er, at de klassemæssige forskydninger på landet og disses teoretiske fremstilling er determineret af af den historiske lovmæssighed i vareproduktionen. Hamza Alavi benytter sig af Lenins differentieringsparadigme, men når han udvider det med handlingsdimensionen, så lader han Lenin i stikken og taber hans pointe på gulvet. I skiftet fra klassernes økonomiske bestemmelse til bestemmelsen af deres politiske handlingsmuligheder introducerer han afhængigheds/uafhængighedskriteriet som determinationsinstans. Ovenfor har vi været inde på, at der slet ikke er tale om determination i positiv forstand, blot om angivelse af visse begrænsninger. Ser vi bort fra dette og i stedet hæfter os ved skiftet fra økonomisk klassebestemmelse til politiske handlingsmuligheder, da vil vi erfare, at Alavis kriterium ikke knytter sig til økonomisk udvikling (som hos Lenin) men rejser sig på en formel ahistorisk abstraktion: afhængighed/uafhængighed.

De historiske rammer er klare nok. Jord er en kritisk ressource i bondesamfundet, den der kontrollerer jorden kontrollerer jordens mennesker. Men når det kommer til at præcisere hvordan kontrollen med jord og mennesker foregår, så går det galt. Det viser sig nemlig, at sektor 1. (absoluttere jordejere med sharecroppere) og sektor 3. (kapital-

stiske farmere med lønarbejdere) skaber samme slags kontra-revolutionære kontrol med bønderne. Disse to sektorer kalder Alavi også produktionsmåder. Men hvorfor standse her? Hvad skulle i formel henseende adskille fx lønarbejderne i Vesteuropa fra sharecropperne (sektor 1.) eller lønarbejderne i sektor 3.? Er industriarbejderen ikke i samme grad afhængig af sin kapitalist, som en landarbejder er det af sin? På dette formelle grundlag er der ingen grund til at indskrænke den afhængige, mindst militante gruppe til blot at bestå af fattigbønder, den kan mageligt udvides med hele den globale lønarbejderklasse! Og omvendt, den formelle uafhængighed, som karakteriserer mellembonden, den finder vi også i band- og stammesamfund, så mellembondegruppen bør anstændigvis udvides med disse også!

Denne formelle afhængighedsbestemmelse af politiske handlingsmuligheder får nogle ubehagelige konsekvenser for "marxisten" Hamza Alavi. Han tvinges jo til at afskrive arbejderbevægelsen dens rolle i kampen for socialismen, og med hvem skal de militante mellembønder da alliere sig? Med de sidste rester af fribårne band- og stammefolk, måske? Eller med uafhængige, selvforsynende, akademiske "marxister"? Mellembondetesens afhængigheds/uafhængighedskriterium er i sidste ende indholdstomt. Kombinationen af økonomisk uafhængighed og oprør (revolution) fører blot til trivialiteter og tautologier: De som pr. definition ikke kan gøre oprør, de gør det ikke. Og de, som gør det, ja, de kan.

### Bøndernes endeligt?

Hvis der er noget om, at mellembønderne er særligt oprørske, så er det ikke af de grunde, Alavi gør gældende med sin anvendte leninisme. Her er det naturligt at spørge, om det kun er Hamza Alavi, der er på afveje, eller om også den åndelige fader, Lenin, har en rem af huden. Dette skal vi nu undersøge nøjere.

Lenins opfattelse af kapitalismens udvikling i landbruget<sup>9)</sup> kan sammenfattes i tre punkter:

1. Kapitalismen forårsager en differentiering af bønderne. Det traditionelle lag af selvforsynende bønder (mellembønder) forsvinder, og to nye typer opstår: rige bønder og fattige bønder.
2. De rige bønder bliver kapitalistiske farmere, og de fattige bønder bliver lønarbejdere hos de rige bønder (kapitalistiske farmere), eller bliver, ved emigration, lønarbejdere i industrien.
3. Kapitalismen koncentrerer jorden i de rige bønders hænder, hvorved der opstår stordrift, som økonomisk udkonkurrerer det traditionelle familiebrug (smådrift).

I korthed kan man sige, at dette udtrykker, at der til den kapitalistiske akkumulationsproces,  $P - V - P'$ , svarer nogle bestemte sociale former - og kun disse - for produktionens organisering. Spørgsmålet kan nu stilles mere præcist:

Er der en utvetydig determination mellem P - V - P' og de sociale former for produktionens organisering, som vi har nævnt i punkterne 1., 2. og 3.?

Svaret herpå er efter vor bedste overbevisning nej. I det følgende vil vi argumentere nærmere herfor, idet vi vil fremlægge nogle eksempler - i al korthed - af vidt forskellige historisk og geografisk beskaffenhed, eksempler, der tydeligt påpeger utilstrækkeligheden i Lenins teoretiske fremstilling af kapitalismens forudsætninger, tilblivelse og konsekvenser.

#### Ad pkt. 1. Differentieringsprocessen i Rusland.

Lenins differentieringsteori handler også om de politiske tendenser i Rusland. Efterhånden som differentieringen skred fremad ville den traditionelle bondekasse blive polariseret i to klasser, proletariatet og borgerskabet, der begge ville få den fornødne selvbevidsthed og sammenhængskraft, der konstituerer klasser som politiske subjekter. Ligesom det antages i det kapitalistiske Vesten, ville denne polarisering skabe betingelserne for den klassekamp, hvis udfald ville være kapitalismens undergang og socialismens opbygning...

De forventede politiske konsekvenser synes imidlertid i Rusland at være udeblevet. "Til trods for tilsyneladende differentierings- og polariseringsprocesser fortsatte de russiske bønders landsbyer med at udvise en bemærkelsesværdig politisk sammenhæng og handlingsenighed" (Shanin .972:2). Uoverensstemmelsen mellem forventninger og de ubehageligt manglende forståelse

af de sociale processer, som udgør det legeme, som kapitalen masserer: in casu bondesamfundet. Foruden en differentiering som rigtig nok stammer fra kapitalismens påvirkning, eksisterer der forskellige mobilitetsprocesser, som sameksisterer med den kapitalistiske massage. En monistisk tolkning, som begrundet relationerne mellem tilværelsens forskellige fænomener i ét forhold (faktor) og lader dette være den helhedsforklaring, er en ringe videnskabelig hjælp over for processer, hvor mange forskellige faktorer er virksomme.

De kendsgerninger, som denne diskussion vedrører, findes som statistiske data i de mange tusinde bind, som de russiske (og sovjetiske) publicerede i årene fra slutningen af forrige århundrede og frem til 1926. Disse data om bondebrugenes størrelse, produktion, forbrug, etc. er blevet behandlet af Teodor Shanin<sup>10</sup>).

Shanin påpeger den monistiske forklarings mangler og anbefaler at anlægge en mere kompleks betragtningsmåde over for bevægelserne i bondesamfundet. Han finder tre typer af processer, som eksisterer samtidig: polarisering, udjævning og multidirektionale (eller cykliske) processer. Disse ynder sig således:

1. En ophobning af fordele og "bagdele" i de enkelte brug fremmer en polarisering, som den Lenin antog.
2. Brække processer, der resulterer i en opsplitning af velstående hushold, sammenlægning af fattige hushold til større og nedlæggelse af fattige hushold med efterfølgende emigration. Nettoresultat af dette er en udjævnende eller lighedsskabende

3. En multidirektional eller cyklisk mobilitet, som direkte hidrører fra, at de enkelte brug er familiebrug og derfor er afhængige af familiens sammensætning og livscyklus<sup>11</sup>).

Det er indlysende, at denne multifaktor-model ikke direkte forklarer de enkelte processer, der finder sted (hvad bestemmer fx ophobningen af fordele og "bagdele"?), men den retter opmærksomheden mod en række fænomener, som Lenins monisme ikke får fat i, og som er afgørende for forståelsen af hele differentieringsspørgsmålet.

Når der foruden differentieringsprocessen foregår to andre processer, udjævning og cyklisk mobilitet, så nødvendiggør dette en diskussion af disse processers relative styrke. Således er det ikke umuligt, at de forhold, der skaber polarisering, kan imødegås, svækkes eller ophæves af modsatte tendenser, så resultatet bliver en udjævning. Lenins differentieringsteori ser ganske bort fra at bondesamfundet har egne sociale karakteristika, som også determinerer dets transformation.

#### Ad pkt. 2. Ekspropriation og arbejdskraft.

Som kapitalismen vinder frem, siger Lenin, skaber og forudsætter den en talrig gruppe af proletariserede, der indgår i kapitalismen som arbejdskraft i landbrug og industri. Disse besiddelsesløse kommer fra de udkonkurrerede ikke-kapitalistiske håndværks- og bondelag. For Ruslands vedkommende måtte lønarbejderne helt overvejende stamme fra det bund-

fald af besiddelsesløse, som fulgte med differentieringen ad bondeklassen. Det er vareøkonomiens drivkræfter, der er ansvarlig for denne proces, som implicit optræder i mange marxistiske sammenhæng som en slags "lov": Den industrielle revolution forudsætter en landbrugsmæssig revolution.

Det kunne se ud som om kapitalismen trækker sig selv op ved hårene; først adskiller den producenten fra hans livsbetingelser, og sidenhen kan producenten anvises kapitalistisk arbejde, hvorved nye producenter eksproprieres, hvorved nye lønarbejdere opstår og så fremdeles i stadig ny størrelsesorden.

Når proletariatets opståen snævert kædes sammen med kapitalismens genesis (i.e. de besiddelsesløse er lønarbejdermedaljens bagside) og vareproduktionens lovmæssige udviklingsgang, så er det en pointering af, hvor årsagerne til arbejdets reservearmé skal sohes og ikke søges. Nærværet af arbejdskraft har således ikke baggrund i "naturlige" forhold, eksempelvis en hurtigt voksende befolkning, der skaber flere hænder, end der kan beskæftiges under de lokale omstændigheder og flere munde, end der kan mættes ved at dyrke jorden dér<sup>12</sup>).

Hvis dette sidste kunne være en mulig grund til arbejdskraftens rigelighed, så ville der kunne findes årsager til befolkningstilvæksten, som ikke nødvendigvis havde noget at gøre med drivkræfter i vareproduktionen. Men en sådan mulig findes ikke når vareproduktionen gøres til fons et origo.

Dette er et synspunkt som Lenin deler med mange marxister. Det bør dog nok nærmere med en vis forsigtighed. Synspunktet har to sider: én der påpeger at kapitalismen rent

faktisk trænger ind i bondesamfundet og WUSJ! kapper forbindelsen over mellem producent og jord; og en anden side der hævder, at landproletariatets oprindelse skal søges i sammenhæng med dette WUSJ!. Den første side af synspunktet skal vi omtale i næste afsnit. De to andet skal vi gøre et par bemærkninger til her.

Efterhånden turde det være en kendt sag, at det bondesamfund, som stod over for at skulle have ørerne i den kapitalistiske maskine ingenlunde var et demokratisk fællesskab af ligestillede og frie producenter. Ser vi bort fra feudale herrer og andre prægtige og åbenlyse undertrykkere og helt helliger os de umiddelbare producenter, så vil vi typisk finde en hierarkisk organisation af dominerende og dominerede individer, af velstående og fattige hushold. Dette gælder for Danmark og England såvel som for Indien og Rusland<sup>13</sup>). Der er altså grund til ikke at lade proletariatet opstå med kapitalismen eller utvetydigt lade det varsle dens umiddelbare komme.

Englands historie har jo takket være Marx fået status som marxisters yndlingsaversion, men netop den engelske industrielle revolution og tilvejebringelsen af det for denne nødvendige, forøgede udbud af arbejdskraft, illustrerer de vanskeligheder, der er forbundet med Lenins argument. For som J.D. Chambers har vist i forbindelse med demografiske undersøgelser af perioden 1730-1840<sup>14</sup>), så opstod der et proletariat ved den naturlige forøgelse af bondebefolkningen, og at det derfor først og fremmest er i befolkningstilvæk-

tionen (enclosures), at arbejdets

reservearmé skal findes.

Problemet er, at vi her står over for nogle forhold, som ikke lader sig forklare så simpelt, som Lenin synes at antage. Vi har pludselig fået nogle fænomener i hænde (tilstedeværelsen af et udbredt før-kapitalistisk proletariat og befolkningstilvækstens betydning for den engelske kapitalismes genesis), fænomener som ikke lader sig forklare ud fra lovmæssigheder i vareproduktionen.

Dette antyder en fundamental svaghed i Lenins antagelse at Historien kan begrundes i vareproduktionens selvstændige dynamik. Kapitalismen er selvfølgelig i synkron forstand mere eller mindre kendetegnet ved (generaliseret) vareproduktion. Men når det kommer til at forklare dens oprindelse så har vi set, at vi må ty til fænomener, som ikke a priori hænger sammen med vareproduktionen.

Det er selvfølgelig en banalitet, at den funktionalistiske beskrivelse af et system, ikke erstatter den kausale forklaring på dets oprindelse. Men det er netop denne trivialitet, Lenin ikke har for øje, når han reducerer kapitalismen til resultatet af lovmæssigheder i vareproduktionen. Og videre, ved logisk at gå fra vareproduktion til kapitalisme, så får han druknet det barn, han ville bade: der eksisterer ingen forskel på ikke-kapitalistisk og kapitalistisk vareproduktion. Kapitalisme-begrebet går tabt i vareproduktionen.

Lenin vs. revisionisterne, eller stort er smukt.

Et klassisk stridspunkt i marxismen er, hvilken form den kapitalistiske udvikling vil antage i landbruget. Problemet opstod først tydeligt omkring århundredskiftet, da forskellige europæiske folke- og erhvervstøllinger viste, at den oprindelige marxistiske antagelse af de små landbrugs økonomiske underlegenhed ikke holdt stik. Tværtimod syntes de mindre landbrugsbedrifter talmæssigt at være i fremgang. I det tyske socialdemokrati blev mange medlemmer anfægtet af denne udvikling, især i det sydtyske område, hvor arbejderklassen var uhyre ringe udviklet. Disse "revisionister", som de foragteligt er blevet kaldt, følte nødvendigheden af - under pres fra misforholdet mellem den foreliggende virkelighed og de hævdundne tolkninger af den - i bondesamfundet at udvikle perspektiver, som ikke med den ene hånd fremmanede en frigørende socialisme og med den anden vred halsen om på bønderne. Derfor nødvendigheden af en "revision" af den marxistiske teori, den teoretiske tilnærmelse til virkeligheden. Naturligvis blev dette voldsomt imødegået af ortodoksiens retfærdige advokater: især Engels (død 1895), Kautsky og Lenin.

I dette opgør kom Danmark til at spille en særlig rolle. Den samtidige udvikling i det danske landbrug syntes at tilfredsstille begge parter i kontroversen. Revisionisterne kunne med henvisning til Danmark slutte, at smådriften var en overlegen driftsform i kapitalistisk landbrug. Og Lenin kunne gøre det samme og hævde det modsatte,

at småbruget forsvandt til fordel for stordriften, akkurat som det var tilfældet i industrien.

Denne debat handler om, hvordan kapitalismen antages at udvikle sig i landbruget, om man umiddelbart kan overføre de bestemmelser man har udviklet omkring kapitalistisk industriel produktion til også at gælde for landbrugsproduktion. Eller i korthed: Hvilken form vil landbrugsproduktionen antage under kapitalismen?

Til den ende er det interessant at læse "The 'Ideal Country' from the standpoint of the opponents of marxism on the agrarian question"<sup>15)</sup>, der er Lenin sønderlemmende kritik af revisionisternes tolkning af den danske udvikling. Vi skal ikke her gå ind på Lenins argumenter, som er ganske spidsfindige i deres udlægning af fåre-, svine-, heste- og hønsehold, men blot indskrænke os til at citere hans konklusion: " 'Ideal-landet' viser tydeligt ... det kapitalistiske agrarsystem, de stærkt udtrykte kapitalistiske modsigelser i agerdyrkning og husdyrhold, den voksende koncentration af landbrugsproduktionen, udstødningen af smådriften til fordel for stordrift og proletariseringen af den overvejende del af landbefolkningen"<sup>16)</sup>.

Lenin er ganske besat af en bestemt form - stordrift. Historisk er der ikke belæg for hans konklusion, som tendens over mere end et halvt århundrede kan den ikke betragtes, og på tidspunktet for hans intervention i agrardebatten (1907-8) er den i grel modstrid med de fremherskende tilstande. I Danmark er det langt fra typisk med den form for kapitalistisk landbrug, Lenin kræver. Tværtimod har den danske driftsstruktur aldrig tenderet mod at bestå af få, meget sto-

re og gennemmekaniserede, på lønarbejde baserede brug. Den typiske danske landbrugstødrift (altså den form som kapitalistisk landbrugsproduktion kan antage, hvor produktionen infrier de krav til forrentning, som er sat af  $P - V - P'$ ) kan vi få et indtryk af fra dette citat fra "Landøkonomisk oversigt 1976"<sup>17)</sup>: "Landbrugets samlede arbejdsstyrke er for året 1974-75 beregnet til 131.600 helårsarbejdere svarende til en nedgang 128.200 helårsarbejdere eller 49 pct. siden 1960-64. Nedgangen har været stærkest for den ansatte medhjælp, nemlig godt 66.000 til 23.000 helårsarbejdere i 1974-75, hvilket er 26 pct. af antallet af antallet i 1960-64. Familiearbejdskraften er faldet med 62.000 helårsarbejdere, d.v.s. til 63 pct. af tallet i 1960-64. Det betyder, at familiens andel af den samlede arbejdsindsats i bedriften er steget fra 65 pct. i 1960-64 til 82 pct. i 1974-75" (vor understregning). Dette forhold etablerer sig som tendens i samme omfang, som antallet af helårsarbejdere i landbruget stadig er faldende.

Dette brug er familiebedriften, der med et højt mekaniseringsniveau og et lille medhjælpsantal (om overhovedet nogen) overkommer at tilfredsstille de akkumulationskrav, som kapitalismen kræver af enhver levedygtig økonomisk enhed. Det er sandt at der har været tale om en arealmæssig koncentration, idet antallet af (fortrinsvis mindre) brug er blevet reduceret, men denne koncentration er ikke ensbetydende med stordrift i Lenins forstand. Lenin må mene, at stordrift er store brug med mange lønarbejdere, fordi han ellers ikke

dominerede tyer. Og det vil han have.

Vi kan nu se, at Lenins teoretiske opfattelse ikke når frem til at bekymre sig om de sociale formbestemmelser. Han tager for givet, at stordriften er det eneste adekvate udtryk for kapitalismen i industrien såvel som i landbruget. Og det er det ikke<sup>18)</sup>.

#### Konklusion: Teoretisk tristesse.

Nærværende artikel har søgt at gå på to ben ved dels at beskæftige sig med Hamza Alavis anvendte leninisme og dels med leninismen af hestens egen mur.

Hamza Alavis oprørsontologi behøver ikke mange afsluttende bemærkninger. Et forhold bør dog fremhæves: Det marxistiske udstyrsstykke, hvis resultat blot er terminologisk udveksling, måde, produktionsforhold, revolution, proletarisk bevægelse etc, røres sammen til en sært luftig og næringsfattig ret, som mange ikke desto mindre har fundet behag i. Dette er selvfølgelig tomatisk for megen nymodens marxisme, at dens sofistikeret vokabularium fortrinsvis sættes i besværgelsens tjeneste.

Hvad angår Lenin, vil vi afslutningsvis nævne de tre områder, hvor utilstrækkeligheden er mest iøjnefaldende. Først drejer det sig om differentieringsproblematikken, som på uheldig ensidig vis udelukkende begrundes i vareproduktionens udviklingslove. Det får de ubehagelige konsekvenser at bondesamfundet forsvinder ud af analysen (endskønt analysen rettede sig mod netop det), eftersom de sociale

biologiske og demografiske forhold, vi har nævnt, frakendes nogen determinerende betydning. Det er den samme - systematiske - blindhed over for de ikke helt åbenlyse forhold, som ytrer sig i begrundelsen for proletariats opståen og dermed også for kapitalismens forhistorie og op-rindelse. Dette problem, som kunne synes at være analytisk eller empirisk begrundet, er dog i sidste ende af teoretisk beskaffenhed. Når Lenin begrunder kapitalismens komme i vareproduktionens lovmæssigheder og samtidig også lader op-rindelsen af det proletariats, som er en uomgængelig forudsætning for kapitalistisk produktion, hidrøre fra samme lovmæssigheder, så har han forudsat tilstedeværelsen af det han ønsker at forklare: systemets eksistens er ikke dets egen årsag. Når vareproduktionen ikke alene kan forklare kapitalismen, så kommer Lenin slet ikke frem til en egentlig teoretisk forståelse af kapitalismen, eller før-kapitalismen, for den sags skyld! Denne ufølsomhed over for, hvad kapitalismen er, viser sig tydeligt i det tredje forhold, vi har fremdraget, spørgsmålet om stordrift eller smådrift. Her tillægges kapitalforholdet yderst hårdhændet en determinationskraft over for produktionens samfundsmæssige form, som kan synes at være absurd. Thi formelen  $P - V - P' =$  stordrift, som angiver en samfundsmæssig form for produktionens organisering, ophæver samfundet som objekt for videnskabelig analyse og gør det ved, at "samfund" ikke lader sig reducere til eller helt er determineret af  $P - V - P'$ .

Sådanne overvejelser gjorde Lenin sig ikke. Måske havde han ikke tid til det. Men mærkeligt er det, at han i den grad

Charlatan

blotter sig som videnskabeligt når han langer ud efter vulgærmarxister som Plekhanov og i samme åndedrag insisterer på nødvendigheden af konkrete analyser, når dette eller hine problem skal løses.<sup>19)</sup>

NOTER.

- 1) Lenin 1972A.
- 2) Cf. Ennew, Hirst og Tribe 1977.
- 3) Denne Lenins opfattelse rejser nogle centrale teoretiske spørgsmål, som vi skal komme ind på nedenfor.
- 4) Fx Baran og Sweezy 1966, Samir Amin 1970 og Emmanuel 1972.
- 5) Fx Hamza Alavi 1973 (oprindeligt trykt i Socialist Register 1965.) Teodor Shanin 1966 og Eric R. Wolf 1969.
- 6) Blandt de mange arbejder, der har hentet problematik hos Alavi, se fx Wolf 1969, Hardiman 1976, Lewis (ed) 1974, Mencher 1974, Aya 1975. I det følgende vil referencer til Alavi være til udgaven fra 1973.
- 7) Mencher 1974.
- 8) Dhanagare 1974.
- 9) Stadig efter Lenin 1972A.
- 10) Shanin 1972.
- 11) "Eftersom den arbejdende families grundlæggende stimulus over for økonomisk aktivitet består i nødvendigheden af at opfylde dens forbrugeres behov, og eftersom dens arbejdskraft er det væsentligste middel hertil, bør vi først og fremmest forvente at omfanget af familiens økonomiske aktivitet mere eller mindre kvantitativt korreponderer med disse grundlæggende elementer i familiesammensætningen" (Chayanov 1966:60)
- 12) Se også Dobb 1972:221-254.
- 13) 1975:348. Hilton 1975:20-36, Kumar 1968:6-48,

- 14) Chambers 1968.
- 15) Lenin 1972B.
- 16) ibid.:216.
- 17) Udgivet af De samvirkende Landboforeninger.
- 18) Tilsvarende kunne det vises, at store dele af landbruget i den 3. verden ikke eksisterer inden for genuine kapitalistiske produktionsforhold, men som produktion, der er indirekte underordnet under kapitalen, hvor dens (landbrugets) karakteristiske karakter åbenbarer sig ved at et ikke-kapitalistisk merprodukt antager form af bytteværdi og derved via cirkulationssfæren bliver en del af den globale kapitalakkumulation. Se hertil Boesen et al. 1974.
- 19) Lenin 1972A:32.

Bibliography.

- Alavi, Hamza  
1973 - Peasants and revolution.  
i: Gogh og Sharma (eds) 1973
- Amin, Samir  
1970 - Accumulation a l'echelle mondiale. Paris.
- Aya, Roderick  
1975 The missed revolution: the fate of rural rebels in Sicily and southern Spain.  
Papers on European and Mediterranean societies  
no. 3. University of Amsterdam.
- Baran, Paul A. og Paul M. Sweezy  
1966 Monopoly Capital. New York.
- Blum, Jerome  
1972 Lord and peasant in Russia. Princeton, N.J.
- Boesen et al.  
1974 Kapitalen og bønderne.  
Marxistisk antropologi vol I, no. 2.
- Chambers, J.D.  
1965 Enclosure and labor supply in the industrial revolution.  
i: Glass og Eversley (eds) 1965.
- Chayanov, A.V.  
1966 The theory of peasant economy. Homewood, Ill.
- Dhanagare, D.N.  
1974 Social origins of the peasant insurrection in Telengana (1946-51).  
Contributions to Indian sociology, no 8.

- Dobb, Maurice  
1972 Studies in the development of capitalism. London.
- Emmanuel, Arghiri  
1972 Unequal exchange. New York.
- Ernew, J, Paul Hirst og Keith Tribe  
1977 Peasantry as an economic category.  
Jr. of peasant studies, vol. 4, no. 4.
- Glass, D.V. og D.E.C. Eversley (eds)  
1965 Population in history. London.
- Gough, Kathleen og Hari P. Sharma (eds)  
1973 Imperialism and revolution in south India.  
New York.
- Hardiman, D.  
1976 Politicisation and agitation among the dominant peasants in the early twentieth century India.  
Economic and political weekly, 28 febr.
- Hilton, Rodney  
1975 The english peasantry in the later middle ages. Oxford.
- Kumar, Dharma  
1965 Land and caste in south India. Cambridge.
- Lenin, V.I.  
1972A Development of capitalism in Russia.  
Coll. works, 3. Moskva
- 1972B The 'ideal country' from the standpoint of the opponents of marxism on the agrarian question.  
Coll. works, 13. Moskva.

- Lewis, John Wilson (ed) -  
 1974 - Peasant rebellion and communist revolution  
 in Asia. Stanford.
- Mencher, Joan P.  
 1974 - Problems in analysing rural class structure.  
 Economic and political weekly, 31. aug.
- Samvirkende danske Landboforeninger  
 1976 Landøkonomisk oversigt 1976. København
- Scocozza, Benito  
 1976 Feudalismen i Danmark. København
- Shanin, Teodor  
 1966 Peasantry as a political factor.  
 Sociological review, vol. 14, no. 1.  
 1972 The awkward class. Oxford.
- Wolf, Eric R.  
 1969 Peasant wars of the twentieth century.  
 New York.

ON THE ORIGINS OF WOMEN SUBORDINATION IN CLASSLESS AFRICAN  
 SOCIETIES.\*

Finn Kjærby

In discussions on the subordination of women, the debate often turns to the question of how this subordination originated. A common argument is that the subordination of women originated from the development of private property and class society. This point of view is clearly influenced by the analysis presented by F. Engels in his book: "The Origin of the Family, Private Property and the State". The weakness of Engels' analysis is to a large extent a result of the very limited and wrongly interpreted data available at his time of writing.

This paper is an attempt to present an alternative historical materialist analysis which may contribute to a better understanding of the issues involved in the original subordination of women in Africa, by drawing on more recent contributions of social anthropological analysis on the subject.

To a large extent, the conceptual framework and the analysis presented below is based on A. Christensen and P. Aaby's "Postscript" to Engels' "The Origin of the Family, Private Property and the State", Politisk Revy serien no. 5, Copenhagen 1977 (in Danish language). Christensen and Aaby's important contribution to the debate on the women question provides a thorough critique of Engels' theory, followed by an excellent analysis of the forms of pre-capitalist societies and the position of women. This paper summarises their analysis of the two earliest forms of society, the band and the tribal society, interwoven with an attempt to analyse the early history of women subordination in a dynamic perspective of production, control and accumulation.

\*Seminar Paper No. 35, presented at the BRALUP Workshop on Women's Studies and Development, University of Dar Es Salaam, August 1979. The present paper is a slightly corrected version of the original.